

"ГРАФСЬКА ЧВАРА" І ПОЗИЦІЯ ГАНЗИ

Стаття присвячена з'ясуванню перебігу і характеру подій "графської чвари" - одного з найгостріших міжнародних конфліктів європейської історії XVI ст., метою якого була боротьба за торгове переважання на Балтиці. Наслідком протидії Ганзи і скандинавських країн став вихід на історичну арену нових самостійних держав і банкрутство середньовічних принципів ганзейської привілейованої торгівлі.

На зламі XV-XVI ст. датські королі взяли курс на створення централізованої держави. У своїй абсолютистській політиці вони, на відміну від більшості європейських державців, спиралися не на союз з дрібним дворянством і містами, а лише на підтримку останніх. Антидворянська політика, яку почав проводити ще король Хане (1481-1513), знайшла гідного спадкоємця і ревного продовжувача в особі його сина Кристіана II (1513-1523). Головну мету своєї політики Кристіан II вбачав у фактичному об'єднанні трьох скандинавських держав під датською короною. Проте більш, ніж за сто років, що минули з моменту укладення Кальмарської унії і проголошення королевою Маргретою "вічного миру і союзу" трьох країн, багато що змінилося: і в Норвегії, і особливо в Швеції помітно посилювався потяг до національної незалежності.

У спадок від батька Кристіану залишилося економічне і політичне засилля ганзейців, які зберігали в його володіннях важливі привілеї: монополію Бергенського двору на торгівлю у Північній Норвегії та Ісландії, стапельне право, посередництво в датсько-шведських переговорах про статус Швеції тощо. Певний час цей обдарований політик з сильним, але суперечливим характером був змушений миритися з такою роллю Ганзи. Однак як тільки закінчилася війна зі шведськими заколотниками (1517-1520) і було відновлено Кальмарську унію, Кристіан учинив "стокгольмську криваву лазню", яка потрясла всю Європу. Його позиції щодо Ганзи різко змінилися.

У липні 1521 р. в Брюсселі відбулася зустріч Кристіана II з його шурином, імператором Карлом V. Підсумком зустрічі була передача датському королю ленного права на Гольштайн, Гамбург, нижню течію Ельби, Кальменхорст і Любекське єпископство. Ця акція не залишала у Любека жодних сумнівів щодо планів датського короля розгорнути широку експансію за рахунок сусідів. Настороженість Ганзи, яка переросла невдовзі у відкриту ворожість, підігрівалася тим, що Кристіан II підтримував її голландських конкурентів, співробітничав з її давнім суперником - аугебурзьким домом Фуггерів, мав намір створити загальноскандинавське купецьке товариство, щоб знищити монополію Ганзи. Для цього планувалося, обминувши Північну Німеччину, перенаправити товаропотік, що йшов зі Східної і Північної Європи, прямо в Зунд і безпосередньо звідти - на європейські ринки [1].

Не дивно, що за таких обставин ганзейці охоче пішли на зближення з Густавом Вазою, який підняв у Швеції прапор боротьби проти датського володарювання. Вже у березні 1522 р. на допомогу Вазі прибули з Любека 12 військових кораблів. У листопаді Ганза оголосила Данії війну. Два роки по тому Кристіан II, який був змушений змагатися одразу з кількома противниками, але щоразу виявляв крайню непоступливість при будь-якій спробі зав'язати мирні переговори, втратив майже всю Швецію і своїх закордонних союзників.

Політика короля викликала невдоволення удворянських колах самої Данії. Проти нього визривала змова на користь герцога готторпського Фрідріха. Останній був братом покійного короля Ханса і мав права на Норвегію і частину Данії, яких його позбавив Кристіан, коли посів престол.

У березні за фінансової підтримки Ганзи Фрідріх, не зустрічаючи серйозного опору, рушив війська на північ. Кристіан II втік у Нідерланди, сподіваючись невдовзі повернутися назад. Проте в червні 1523 р. його було скинуто з престолу в Швеції, де корона перейшла до Густава Вази. В серпні 1524 р. Данія коронувала Фрідріха, який передав повноваження на управління державою ріксроду, а сам відбув у свої німецькі володіння. Ріксрод щедро винагородив послуги Ганзи: її привілеї в Данії помітно розширилися [2].

Кристіан здійснив спробу реставрації і на початку 1523 р. висадився в Норвегії, де був поновлений на престолі. Фрідріх I опинився у критичному становищі і насамперед спробував заручитися підтримкою Ганзи. Навесні для переговорів з королем до Копенгагена прибула ганзейська делегація, до складу якої входив Юрген Вулленвевер, один з найактивніших діячів любекської реформації.

Він походив з гамбурзької купецької сім'ї, але наприкінці 1525 р. переселився у Любек і вів там свої торгові справи. Вулленвевер належав до середніх прошарків купецтва і не просто був ревним прихильником реформаційного вчення. Втілення нових релігійних ідей в життя він тісно пов'язував з практичним здійсненням політичних цілей. Дивовижне красномовство і справжній патріотизм швидко перетворили Вулленвевера на народного вождя. У перебігу могутніх соціально-політичних заворушень, що потрясли Любек протягом 1528-1535 рр., його у 1533 р. обрали бургомістром. Але ще задовго до цього всю свою невгамовну енергію Вулленвевер спрямовував на те, щоб вигнати з Балтики голландців і відродити колишню могутність Ганзи [3]. Цей свій задум він сподівався реалізувати, зачинивши Зунд і поновивши любекський стапель на всьому шляху проходження ганзейських товаропотоків, що

покликала б за собою витіснення голландців з балтійського простору. Зрозуміло, що події, які відбувалися у Данії, могли надзвичайно сприяти планам Вулленвевера.

Не дивно, що свою участь у копенгагенських переговорах німці спробували використати для остаточного вирішення питання про повне вигнання голландців з Балтики. Однак Фрідріх I не міг і не хотів ускладнювати відносини з Нідерландами, які обіцяли йому надалі не допомагати Кристіану II. Невдовзі Фрідріх завдав супернику ряд поразок і, змусивши його до переговорів, підступно захопив і ув'язнив племінника у фортеці Зондербург, де 27 років по тому, так і не побачивши більше волі, Кристіан II помер [4].

Плани Любека стосовно голландців провалилися, і місто опинилося у важкому становищі. Воно погіршувалося через те, що в своїх намірах Любек реально міг розраховувати лише на підтримку вендських міст. Інші члени Ганзи, в першу чергу пруська третина, керуючись діловими міркуваннями, категорично заперечували проти вигнання голландців з Балтики. До того ж крутим поворотом у скандинавсько-нідерландських взаємовідносинах не забарився скористатися Густав Ваза, щоб відмежуватися від попередніх договорів і покінчити з монополією Ганзи в Швеції. Невдачі любекської дипломатії мали наслідком повалення патриціанського магістрату і зосередження всіх ниток державної влади в руках Вулленвевера [5].

У березні 1533 р. помер Фрідріх I. Ріксрод прийняв рішення тимчасово, на строк не менш, ніж у рік, не обирати нового короля. В країні встановився режим дворянської республіки без центрального управління, що призвело до різкого невдоволення бюргерства і частини селянства, які страждали від сваволі місцевих феодалів.

Вулленвевер отримав новий шанс реалізувати плани Любека. Він вступив у контакт з датськими містами, які дуже потерпали від утисків дворянства, що надмірно зміцнилося за умови міжкоролів'я.

Разом з лідерами бюргерської опозиції німцями А.Боргбіндером та Ю.Коком він склав план антидворянського перевороту. Головному претенденту на датську корону - шлезвіг-гольштайнському герцогу Кристіану було запропоновано очолити рух. Принц, глибоко віруючий лютеранин, член Шмалькальденського союзу, не визнавав насильницьких методів у врегулюванні династичних спорів і від участі в запланованій акції, до того ж в якості ставленика бюргерської партії, категорично відмовився [6].

Позиції ворогів Любека помітно зміцнилися: від Данії і Швеції через Шлезвіг-Гольштайн до Нідерландів протягнулася довга смуга антиганзейського фронту. Проте Вулленвевер був не з тих, "хто після першої ж невдачі покірно кидають зброю" [7]. З подвійною енергією він узявся за пошуки союзників.

Один з найбільш впливових радників Вулленвевера, любекський флотоводець Маркс Майер зумів досягти домовленості з англійським королем Генріхом VIII про спільне протистояння голландцям. Королівська обіцянка була підкріплена урочистим посвяченням Майера у лицарі і запевненнями підтримувати політику Любека і ганзейських міст "до кінця".

Незважаючи на активні приготування противників, до відкритої війни з Нідерландами поки не дійшло. Більш того, у лютому 1534 р. до Гамбурга для ведення переговорів щодо врегулювання конфлікту з'їхалися делегати Нідерландів, ганзейських міст, Шлезвіг-Гольштайна, Данії і Швеції. В їх перебігу Ганза вкотре продемонструвала відсутність єдності в своїх рядах. З упевненістю Любек міг розраховувати лише на підтримку Ростока і Вісмара. Ставлення інших до любекської політики досить відверто висловили данцигські послы. Вони заявили, що "ця війна є приватною справою, і ми нічого спільного з нею не маємо". Невдовзі безплідність переговорів стала очевидною для всіх. 26 березня було оголошено чотирирічне перемир'я [8].

Вулленвевер залишав Гамбург цілком впевнений, що дипломатичні заходи не

принесуть Любеку бажаних результатів, а тому необхідно активізувати військові приготування. Він знову налагодив контакти з бургомістрами Копенгагена і Мальмьо: Боргбіндером і Коком. Разом вони вирішили визволити з ув'язнення Кристіана II, з яким Ганза так довго воювала, але тепер була готова підтримати, з одного боку, як ворога шлезвіг-гольштайнського герцога, а з іншого - щоб зібрати під його прапорами невдоволених дворянським правлінням бюргерів і селян. Враховувалось і те, що Кристіан був зятем Карла V і підтримка Вулленвевера імператором могла стати цілком реальною. До змовників приєднався кузен Кристіана II граф Кристоф Ольденбургський - людина смілива і заповзятлива. Він не лише був родинно пов'язаний з багатьма німецькими князівствами, але й мав добре військо з трьох тисяч кнехтів. Крім того, він розглядався як потенційний претендент на датську корону [9].

Вулленвевер мав також намір підняти повстання проти Густава Вази і, поваливши його, передати трон зятю шведського короля - графу Гойа, власнику численних укріплених фортець у Фінляндії. Гойа рішуче відмежувався від ганзейських проектів, але його та Ольденбурга дворянські титули дали назву війні, що невдовзі розпочалася, - "графська чвара". У Данії, де становище городян і частини селянства після скинення Кристіана II помітно погіршувалося, а самі вони вкрай вороже ставилися до феодального дворянства і католицького духовенства, ця війна набула характеру громадянської.

Воєнні дії розпочалися навесні 1534 р.: Майер напав на Гольштайн, в Мальмьо підняло повстання і взяло в облогу замкову фортецю бюргерство, граф Ольденбург зі своїми кнехтами висадився в Зеландії, а потім зайняв Копенгаген. Зунд опинився в руках ганзейців. Розмір мита з суден, які прямували через протоку, почав встановлювати Любек; він же стягував його на своєму флагманському кораблі [10].

Тріумф Любека і Вулленвевера, що надихнув місто на цю перемогу, був повним,

але, як невдовзі з'ясувалося, досить ефемерним і конче короткочасним. Перед лицем загрози, яку являв через своє стрімке зміцнення Любек, відкинули колишні непорозуміння і увійшли в тісний контакт Густав Ваза і герцог Кристіан: Швеція і Данія, в роз'єднаності яких Вулленвевер вбачав запоруку свого успіху, піднялися проти Любека суцільним фронтом [11].

19 серпня 1534 р. Кристіана II було короновано. Його війська завдали раптового удару по Травемюнде і відрізали Любеку вихід до моря. Намагаючись виправити ситуацію, Вулленвевер спробував здобути союзників в особі курфюрста Саксонського і герцога Мекленбурзького. Він сподівався привабити їх щедрими обіцянками, в тому числі і можливістю дістати королівську корону, але всі намагання були марними. Залишалося розраховувати лише на підтримку небагатьох ганзейських міст. Вісмар і Росток надали військову, а Гамбург і Люнебург - тільки фінансову допомогу [12]. У такому масштабному конфлікті вона навряд чи могла бути ефективною.

Воєнне становище Любека продовжувало погіршуватися, що призвело до зростання податків і викликало невдоволення городян політикою Вулленвевера. Проти нього утворилась широка внутрішня опозиція. Її настроями вміло скористалася патріціанська частина магістрату, яка прагнула повернути колишні порядки. Було відновлено дію принципу кооптації ратманів. Неухильно обмежувалася сфера діяльності бюргерських комітетів, і зрештою їх було ліквідовано. Прибічники Вулленвевера почали залишати його. Ще недавно все-сильний народний вождь все більше втрачав під собою ґрунт.

Становище Вулленвевера стало особливо критичним після серії воєнно-політичних невдач Любека. Рахунок їм відкрив підписаний у листопаді 1534 р. у Стокельсдорфі мирний договір щодо врегулювання гольштайнського питання. Поза межами цієї локальної угоди залишилася головна проблема - ганзейсько-датсько-шведські відносини, але навіть за таких обставин

Любек був змушений піти на ряд суттєвих поступок і компромісів [13]. Його неспроможність вести війну одночасно проти Шлезвіг-Гольштайну, Данії, Швеції і Нідерландів виявилася з повною очевидністю.

У червні 1535 р. армія Кристофа Ольденбурга зазнала нищівної поразки на Фюні, а біля Свендберга з'єднаний флот Данії, Швеції і Пруссії вщент розбив любекську флотилію. Наприкінці літа майже всю датську територію було очищено від любекського війська. Ціною великих зусиль йому вдавалося утримувати лише декілька міст, в тому числі Копенгаген і Мальмьо. Неминуча поразка Любека залишалась лише питанням часу і ні в кого не викликала сумнівів.

Нестабільність внутрішньоміської ситуації і критичний стан зовнішньополітичних справ голови Ганзи викликали серйозну стурбованість в інших її містах: адже від наслідків війни залежала подальша доля всієї конфедерації. В серпні 1535 р. зібрався ганзетаг, який висунув перед Любеком вимогу офіційно припинити війну. Водночас було видано імператорське розпорядження, котрим Карл V наказував любекцям відновити законну владу, погрожуючи оголосити місто поза законом. Під таким могутнім тиском 26 серпня 1535 р. Вулленвевер та його прибічники були змушені вийти зі складу магістрату. Вигнані раніше ратмани знову повернулися на свої місця. Патріціансько-олігархічний режим було реставровано, і він святкував повну перемогу [14].

Вулленвевер невдовзі залишив Любек, але був заарештований на території єпископства Бременського. Його доставили до двору герцога Брауншвейгського і піддали жорстоким тортурам, після чого звинуватили у намірі встановити у Любеку панування анабаптистів на зразок Мюнстерської комуні. Цього виявилось достатньо для винесення смертного вироку недавньому кумиру натовпу, що залишив на стінах своєї в'язниці написані вугіллям слова: "Ніколи я не був ані злодієм, ані зрадником, ані перехрещенцем. Ніколи не був і не буду" [15].

22 вересня Вулленвеверу було відрубано голову, його тіло піддано четвертуванню і колесуванню.

Так закінчила свій життєвий шлях людина, яка за будь-яку ціну намагалася відродити колишню велич та могутність Любека і Ганзи. Задля досягнення цієї мети Вулленвевер пустив у хід величезний арсенал різних засобів: від дипломатичних переговорів і військових баталій до витонченої демагогії, відкритого диктату і безсоромних авантур. Однак за умов, коли на Півночі Європи вже виразно позначилися риси нової епохи як у розстановці і характері політичних сил, так і в торгово-економічному балансі, прагнення Вулленвевера за допомогою феодалної системи привілеїв повернути Ганзі безподільне панування на Балтиці не могло увінчатися успіхом. Консерватизм Ганзи, її внутрішня роз'єднаність і методи, за допомогою яких вона в середині XVI ст. вела боротьбу проти країн, де успішно зміцнювалась центральна влада, неминуче прирікали її на поразку.

У січні 1536 р. було підписано Шпейерський мирний договір [16]. Він не тільки поставив останню крапку у двадцятирічній боротьбі Кристіана II і Карла V за успадкування датської корони, але, відкривши Зунд перед Нідерландами, проголосив початок нової ери в розвитку європейської торгівлі. Довгий час слабкість скандинавських держав і володіння Зундом, які дали змогу Ганзі перетворити Балтику на "mare clausum" - "закрите море", слугували запорукою її процвітання. З розпадом унії на історичну арену вийшли самостійні держави, міцні централізаторським курсом своїх королів. Ярмо ганзейської монополії в північних краях було скинуто.

В кінцевому підсумку битва за торгове переважаання у Північному і Балтійському морях закінчилася безперечною перемогою голландців. Взяло гору виголошене ними гасло "mare liberum" - "свободи морів". Воно уособлювало дух нового часу, яке безжально знехтувало середньовічний принцип ганзейської привілейованої торгівлі.

1. *Возгрин ВЕ.* Генезис датского феодализма // Политические структуры эпохи феодализма в Западной Европе VI-XVУВВ. - Л., 1990.-С. 135-140.

2. *WaitzG.* LiibeckunterJurgen WullenweverunddieeuropaischePolitik.-Berlin, 1856.-Bd.1.-S.22-24, 27-29,255-259.

3. *Korell G.* Jurgen Wullenwever. Sein sozial-politischer Wirken in Liibeck und der Kampf mit den erstarkenden Machten Nordeuropas. -Weimar, 1980. -S. 28-33.

4. *WaitzG.* Liibeck...-S. 170-173,179,353-355.

5. *KorellG* Jurgen Wullenwever... - S. 39-116. ' .

6. *WaitzG.* Liibeck... Bd. 1. - S. 189-196.

7. *ФорстенГ.В.* Борьба из-за господства на Балтийском море в XV-XVI столетиях. - СПб, 1884. - С.459.

8. *Waitz G.* Liibeck... Bd. 2. - S. 243,39Ф400.

9. Ibid. -Bd. 2.-S. 24; ФорстенГ. В, Борьба... - С. 473.

10. *WaitzG.* Liibeck... Bd. 2.-S. 325-326.

.FindeisenJ.-P. Das Ringenum die Ostseeherrschaft. - Berlin, 1992.-S. 37.

12. *WaitzG.* Liibeck...Bd.2.-S.129-140.

13.Ibid.-S.140-141.

14.Ibid.-Bd.3.-S.107-114.

15. Ibid. - S. 229.

16. Ibid. -S. 161,225.

Natalija Podalyak

"COUNT'S QUARREL" AND HANSA'S POSITION

The article is dedicated to the complex relations between Scandinavian countries and Hansa that caused the conflict in the 20-30-th years of the XVI century. As a result new independent states of Northern Europe appeared on the historical arena at the New Age and the medieval principles of Hansa's and Lubeck's trade were destroyed.